

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ А. С. МАКАРЕНКА

КОЖЕМ'ЯКІНА ІРИНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК [81:005.336.2]-043.86:[37.011.3-051:373.3]:37.018.46 (043.3)

**РОЗВИТОК
ПРОФЕСІЙНОЇ МОВНО-МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ
У СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ**

Спеціальність 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Суми – 2019

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Інституті педагогічної освіти і освіти дорослих Національної академії педагогічних наук України (м. Київ).

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор
Семеног Олена Миколаївна,
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка,
завідувач кафедри української мови
і літератури (м. Суми).

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Бірюк Людмила Яківна,
Глухівський національний педагогічний
університет імені Олександра Довженка,
завідувач кафедри педагогіки
і психології початкової освіти (м. Глухів);

кандидат педагогічних наук, доцент
Акімова Олена Михайлівна,
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-
педагогічна академія», Харківської обласної ради,
доцент кафедри педагогіки і психології (м. Харків).

Захист відбудеться 27 березня 2019 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 55.053.03 у Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка Міністерства освіти і науки України за адресою: 40002, Сумська обл., м. Суми, вул. Роменська, 87, ауд. 214.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка Міністерства освіти і науки України за адресою: 40002, Сумська обл., м. Суми, вул. Роменська, 87.

Автореферат розіслано 27 лютого 2019 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. Ю. Кудріна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. В умовах реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа», утвердження особистісно орієнтованої моделі освіти актуалізується потреба в учителях початкових класів з високим рівнем соціальної відповідальності, професійного обов'язку й мовно-мовленнєвої компетентності як вагомому складника професійної компетентності і педагогічної майстерності. Учитель початкової школи глибоко усвідомлює місію державної мови у формуванні національно свідомої мовної особистості учня, є носієм і зразком досконалого українського мовлення, успішно формує «мовне чуття, мовний смак, готовність молодих громадян Української держави використовувати українську мову як рідну в різних життєвих ситуаціях»¹.

Соціальний запит і вимоги освітньої практики зумовлюють необхідність неперервного розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності учителів початкових класів у системі післядипломної освіти. Особливу роль відіграють інститути післядипломної освіти, які здатні у процесі підвищення кваліфікації вчителів створити відповідні організаційно-педагогічні умови.

Концептуальні засади розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів у системі післядипломної освіти ґрунтуються на положеннях міжнародних («Меморандум освіти протягом життя» (2000 р.), Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти (2003 р.) та загальнодержавних документів (Закони України «Про освіту» (2017 р.), «Про вищу освіту» (2014 р.), «Про післядипломну освіту» (2014 р.), Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо зміцнення державного статусу української мови та сприяння створенню єдиного культурного простору України» (2018 р.), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки, Концепція розвитку післядипломної освіти (2006 р.), Концепція освіти дорослих в Україні (2011 р.), «Про професійний розвиток працівників» (2012 р.), галузева Концепція розвитку неперервної педагогічної освіти (2013 р.), Державний стандарт початкової освіти (2018 р.), Типова освітня програма організації і проведення підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладами післядипломної педагогічної освіти (2018 р.).

Теоретичною основою дослідження слугують наукові праці, в яких:

– обґрунтовано положення сучасної філософії і методології професійної освіти (В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кремень та ін.); освіти дорослих (Л. Лук'янова, Н. Ничкало та ін.); методологічні і методичні засади розвитку системи післядипломної педагогічної освіти (Л. Даниленко, Т. Сорочан, Н. Рідей та ін.); специфіку підвищення кваліфікації педагогічних працівників (Н. Клокар, В. Овчарук, В. Олійник та ін.); технологізацію освітнього процесу (О. Набока, О. Пехота та ін.); окреслено феномен професійної компетентності і майстерності (М. Солдатенко, О. Акімова та ін.), підходи до професійного розвитку особистості: компетентнісний (Н. Бібік, О. Дубасенюк, О. Савченко, та ін.); особистісно зорієнтований (І. Бех, Л. Хомич та ін.), андрагогічний

¹ Державний стандарт початкової освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF>.

(Н. Гузій, С. Сисоєва та ін.), акмеологічний (А. Деркач, В. Сидоренко та ін.);

– проаналізовано сутність мовленнєвої комунікації (Г. Андрєєва, В. Біблер, Л. Савенкова та ін.); мовленнєвої діяльності (І. Зимняя, О. Леонтьєв та ін.); мовної й мовленнєвої культури (А. Богуш, Н. Голуб, С. Єрмоленко, Л. Струганець та ін.), мовної, мовленнєвої, мовно-мовленнєвої компетентностей (М. Вашуленко, О. Горошкіна, Л. Мацько, М. Пентилюк, В. Зінченко, В. Ісакова, С. Омельчук та ін.), формування мовнокомунікативної (О. Семенов, Т. Симоненко та ін.) лінгводидактичної (В. Бадер, Н. Остапенко та ін.), комунікативної компетентності майбутніх учителів, у т.ч. початкових класів (О. Біда, Л. Бірюк, І. Хижняк та ін.) і вчителів, які працюють (Т. Дрозд та ін.);

– окреслено розвиток компетентностей учителів початкових класів у закладах післядипломної педагогічної освіти: соціальної (О. Варецька), інформаційної (О. Нікулочкіна), інформаційно-комунікаційної (О. Гапонова). Водночас у вітчизняній педагогіці бракує комплексних досліджень, присвячених проблемі розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителів початкових класів у системі післядипломної освіти.

На підставі результатів вивчення наукових праць і практичного педагогічного досвіду окреслено низку актуальних суперечностей: між суспільними вимогами до вчителя початкових класів як компетентного фахівця, здатного здійснювати ефективну професійну мовно-мовленнєву взаємодію із суб'єктами освітнього процесу, та реальним станом розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності учителів; між об'єктивними потребами вчителів початкових класів у розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності, що передбачає упровадження інноваційного навчання, та переважанням у процесі підвищення кваліфікації традиційних методів, форм і засобів; між необхідністю спрямування модулів освітніх програм на розвиток професійної мовно-мовленнєвої компетентності учителя початкових класів та відсутністю відповідного науково-методичного забезпечення.

Отже, актуальність проблеми, теоретичне і практичне значення, необхідність розв'язання виявлених суперечностей зумовили вибір теми дисертації **«Розвиток професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів у системі післядипломної освіти»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації відповідає плану науково-дослідної роботи відділу теорії та історії педагогічної майстерності Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України «Розвиток і саморозвиток педагогічної майстерності майбутніх учителів у педагогічних ВНЗ і молодих спеціалістів у загальноосвітніх школах» (РК №0113U002104, 2013-2015 рр.): здобувачем визначено педагогічні умови розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів); плану дослідно-експериментальної роботи КЗ «Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» «Теоретико-методичні засади особистісно-професійної компетентності педагога в системі післядипломної педагогічної освіти (наказ МОН №639 від 24.04.2017 р.): здобувачем розроблено науково-методичне забезпечення розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів.

Тема дисертації затверджена вченою радою Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України (протокол №12 від 28.12.2009 р.) і узгоджена в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 9 від 21.12.2010 р.).

Об'єкт дослідження – післядипломна освіта вчителя початкових класів.

Предмет дослідження – модель розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів у системі післядипломної освіти.

Мета дослідження: розробити, обґрунтувати та експериментально перевірити модель розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів у системі післядипломної освіти та визначити організаційно-педагогічні умови її реалізації.

Відповідно до мети визначено **завдання дослідження:**

1. Схарактеризувати поняттєвий апарат дослідження проблеми розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів у системі післядипломної освіти.

2. Виявити стан розробленості проблеми розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів у системі післядипломної освіти в педагогічній теорії і практиці.

3. Розробити і теоретично обґрунтувати модель розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів у системі післядипломної освіти та визначити організаційно-педагогічні умови її реалізації.

4. Підготувати і впровадити науково-методичне забезпечення розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів у системі післядипломної освіти.

5. Експериментально перевірити результативність моделі розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів у системі післядипломної освіти та організаційно-педагогічних умов її реалізації.

Для реалізації мети і вирішення поставлених завдань дослідження було використано комплекс **методів:**

– *теоретичні:* аналіз та систематизація наукових джерел – з метою виявлення стану розробленості та обґрунтування необхідності розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів у системі післядипломної освіти, визначення сучасних підходів та принципів; термінологічний аналіз – для визначення сутності і змісту ключових дефініцій дослідження; аналіз, узагальнення, систематизація – для визначення компонентів, критеріїв, показників, рівнів розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів; структурно-логічний аналіз і моделювання – для розробки моделі, визначення організаційно-педагогічних умов її реалізації; систематизація, узагальнення та структурування – для розробки науково-методичного забезпечення розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів;

– *емпіричні:* анкетування, тестування, бесіди, педагогічне спостереження; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний етапи) – для

визначення рівнів розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителів початкових класів, перевірки результативності моделі та організаційно-педагогічних умов її реалізації;

– *методи математичної статистики*: обробка експериментальних даних, їх кількісний та якісний аналіз для встановлення їх достовірності.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– *вперше* цілісно розроблено, обґрунтовано й експериментально перевірено модель розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів у системі післядипломної освіти в процесі підвищення кваліфікації, що охоплює теоретико-методологічний (мета, завдання, підходи, принципи, компоненти), змістово-діяльнісний (зміст, етапи, форми, методи, засоби), діагностувально-результативний (критерії, рівні, показники) взаємопов'язані блоки;

– *визначено* організаційно-педагогічні умови, які забезпечують позитивну динаміку розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителів початкових класів у системі післядипломної освіти (створення освітньо-розвивального середовища, що сприяє позитивній мотивації до розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності; інтерактивне навчання вчителів початкових класів; координація спільної діяльності суб'єктів освітнього процесу на діалогічних засадах; *e*-забезпечення розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності учителів) та експериментально перевірено їх вплив на рівень сформованості досліджуваного феномену;

– *визначено* компоненти (мотиваційно-особистісний, когнітивно-мовленнєвий, праксеологічно-дієвий); критерії (особистісний, когнітивний, поведінковий), показники (мотивація мовно-мовленнєвого розвитку; сформованість знань мови, мовлення, лінгвістики, професійної мовленнєвої комунікації; сформованість професійних мовно-мовленнєвих умінь; умінь користування засобами невербальної комунікації; здатність до мовно-мовленнєвого саморозвитку та рефлексії) та рівні розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителів початкових класів (досконалий, високий, середній, базовий);

– *уточнено* сутність понять «професійна мовно-мовленнєва компетентність вчителів початкових класів», «розвиток професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів»;

– *подальшого розвитку* набули зміст, форми, методи розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителів початкових класів у системі післядипломної педагогічної освіти у процесі підвищення кваліфікації.

Практичне значення отриманих результатів. Розроблено і впроваджено у процес підвищення кваліфікації вчителів початкових класів у системі післядипломної освіти науково-методичне забезпечення, що містить програми нормативного «Педагогічна інноватика» та варіативного курсів «Професійна мовно-мовленнєва компетентність вчителя»; «Професійний словник-довідник учителя початкових класів»; комплекс мультимедійних презентацій; дидактичні матеріали для самостійної роботи; електронні

дидактичні засоби у форматі Web-квесту; віртуальний інтерактивний кабінет вчителя початкових класів; блог викладача (<https://irinkina2015.blogspot.com/>).

Результати дослідження можуть бути використані у системі післядипломної педагогічної освіти, в роботі методичних районних (міських) та обласних методичних служб, у професійному саморозвитку і самовдосконаленні вчителів початкових класів, для розроблення освітніх програм, підручників і посібників, подальшого вдосконалення теорії і практики післядипломної педагогічної освіти.

Основні положення і висновки дослідження **упроваджено** в освітній процес закладів післядипломної педагогічної освіти, а саме: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради (довідка № 01-23/347 від 27.05.2014 р.), Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені М.В. Остроградського (довідка № 158 від 19.05.2014р.), Донецького обласного інституту післядипломної педагогічної (довідка № 86 від 21.01.2014 р.), КЗ «Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» (довідка № 984 від 21.12.2017 р.), Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 1578/17-12 від 15.12.2017 р.), Інституту післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області (довідка № 2/4-1038 від 29.12.2017 р.), КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради» (довідка № 252/01-18 від 19.10.2017 р.), Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К.Д.Ушинського (довідка № 86 від 11.02.2018 р.), КО (установа, заклад) «Шосткинська спеціалізована школа І ступеня №13 Шосткинської міської ради Сумської області» (довідка № 6 від 23.01.2018 р.).

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні положення та результати проведення дослідження апробовані на *міжнародних конференціях*: «Aktualne problem nowoczesnych nauk» (Przemysl, Poland, 2015 р.); Трансформация содержания и технологий дополнительного педагогического образования в условиях реализации компетентностного подхода» (Минск, Беларусь, 2016 р.); «Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка» (Суми, 2014-2017 рр.), «Викладач і студент: розвиток ефективного співробітництва» (Черкаси, 2010 р.), «Інноваційна освітня діяльність: регіональні аспекти» (Біла Церква, 2011 р.), «Освіта дорослих у контексті сталого розвитку» (Київ, 2014 р.), «Якість неперервної освіти в умовах євроінтеграційних процесів: тенденції, проблеми, прогнози» (Київ – Чернівці, 2015 р.), «Неперервна освіта нового сторіччя: досягнення та перспективи» (Запоріжжя, 2015 р.), «Сучасні проблеми підготовки та професійного удосконалення педагога» (Чернігів, 2018 р.); на *міжнародному педагогічному конгресі* «Инновации в образовании: компетентностный подход к обучению» (Алушта, 2011 р.); *міжнародному форумі* «Використання медіатехнологій у підготовці вчителів: європейський та вітчизняний досвід» (Глухів, 2015 р.); *усеукраїнських науково-практичних конференціях*: «Формування та розвиток професійної компетентності сучасного педагога в системі неперервної освіти» (Миколаїв, 2011 р.), «Сучасний урок мови й літератури: проблеми, пошуки,

перспективи» (Глухів, 2012 р.), «Дошкільна і початкова освіта: сьогодення і перспективи розвитку (Київ, 2017 р.), «Академічна культура дослідника в освітньому просторі» (Суми, 2017 р.), «Психолого-педагогічні особливості розвитку особистості в освітньому просторі» (Мукачеве, 2017 р.), «Філософія, теорія та практика випереджувальної освіти для сталого розвитку» (Дніпро, 2017 р.); «Особистісно-професійна компетентність педагога: теорія і практика» (Суми, 2018 р.); на *всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції: «Післядипломна педагогічна освіта як технологія розвитку фахової компетентності»* (Донецьк, 2013 р.); *звітних науково-практичних конференціях Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України* (Київ, 2010-2013 рр.).

Публікації. Основні наукові положення та результати дисертаційного дослідження висвітлено у 23 публікаціях, із яких: 1 – параграф колективної монографії, 7 – статті у фахових наукових виданнях України, 1 – стаття у світовій наукометричній базі Index Copernicus, 14 – матеріали апробаційного характеру та науково-методичні праці, які додатково відображають результати дослідження.

Структура дисертації. Дисертація складається з анотацій, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (297 найменувань, із них 19 – іноземною мовою) та 15 додатків на 141 сторінці. Дисертація містить 31 таблицю та 15 рисунків.

Загальний обсяг роботи – 382 сторінки, із них основного тексту – 187 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження, визначено об'єкт і предмет, сформульовано мету і завдання, розкрито наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, описано методи наукового пошуку, подано інформацію про апробацію і впровадження результатів.

У *першому розділі дисертації «Розвиток професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів у системі післядипломної освіти як науково-педагогічна проблема»* схарактеризовано поняттєвий апарат дослідження; здійснено аналіз стану розробленості проблеми розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителів початкових класів у системі післядипломної освіти в педагогічній теорії і практиці, з'ясовано сутність, змістові складові і структуру професійної мовно-мовленнєвої компетентності учителів початкових класів, розкрито наукові підходи щодо розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителів початкових класів.

Узагальнення і систематизація наукових джерел дало змогу здійснити термінологічний аналіз ключових понять дослідження. На основі аналізу законодавчих і нормативних документів, теоретичних джерел (Г. Протасова, Л. Даниленко, Т. Сорочан та ін.) *післядипломну освіту вчителя початкових класів* охарактеризовано як пріоритетний складник освіти дорослих,

безперервне спеціалізоване професійне вдосконалення і самовдосконалення особистості фахівця через удосконалення набутих і формування нових професійних компетентностей. З'ясовано, що післядипломна освіта містить спеціалізацію, перепідготовку, підвищення кваліфікації, стажування; зазначено, що дослідження виконується в межах підвищення кваліфікації вчителів.

Підвищення кваліфікації вчителя початкових класів розглядається як забезпечення інститутами післядипломної освіти в межах курсового та міжкурсового періодів індивідуально-особистісного, професійно-діяльнісного розвитку, саморозвитку і самовдосконалення особистості фахівця на основі актуалізації базової освіти, з урахуванням індивідуальних інтересів, соціальних запитів для ефективного виконання професійних завдань та обов'язків.

Аналіз Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти, дослідницьких позицій педагогів, психологів, лінгводидактиків (А. Богуш, М. Вашуленко, Л. Виготський, Г. Костюк О. Леонтьєв Л. Мацько, М. Пентилук, Т. Дрозд, Т. Стамбульська та ін.) дають підстави визначити змістове наповнення мовно-мовленнєвої компетентності учителя як сукупності взаємопов'язаних та взаємозумовлених складників: мовної, лінгвістичної, мовленнєвої, риторичної компетентностей. *Професійну мовно-мовленнєву компетентність учителя початкових класів* уточнено як інтегральну соціально значущу особистісну якісну характеристику вчителя, що поєднує ціннісні установки, прагнення до мовно-мовленнєвого розвитку і саморозвитку, функціональні мовні, мовленнєві, лінгвістичні знання, професійні мовно-мовленнєві уміння, уміння вербальної та невербальної комунікації, навички, здібності, які забезпечують діалогову взаємодію із суб'єктами освітнього процесу й ефективно вирішення професійних завдань з формування мовної особистості молодших школярів.

На основі аналізу, узагальнення і систематизації визначено структурні компоненти професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів: *мотиваційно-особистісний, когнітивно-мовленнєвий, праксеологічно-дієвий*. *Мотиваційно-особистісний* компонент передбачає сформованість стійкої мотивації, емоційно-ціннісного ставлення до розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності, до вдосконалення змісту мовленнєвої діяльності й формування власного мовленнєвого ідіостилу; до професійної та соціальної взаємодії; здатність до мовно-мовленнєвого розвитку, саморозвитку та рефлексії. *Когнітивно-мовленнєвий* компонент охоплює сформованість знань мовних норм сучасної української літературної мови; обізнаність із теоретичними основами мовознавства, мовленнєвих знань (культури слухання; культури говоріння), професійної мовленнєвої комунікації; володіння технікою мовлення (дихання, дикція, темп, інтенсивність); культури роботи з текстом. До *праксеологічно-дієвого* компонента відносимо комплекс професійних мовно-мовленнєвих умінь (мовленнєво-комунікативних, мовленнєво-риторичних, текстово-дискурсивних, невербальних) що активізують застосування набутих знань у ситуаціях професійної мовленнєвої комунікації, сприяють виробленню індивідуального мовленнєвого стилю, що є дієвим чинником успішної міжособистісної взаємодії.

Систематизація й узагальнення наукових джерел дозволили осмислити багатогранність і дискусійність проблеми розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів у системі післядипломної освіти і конкретизувати означене поняття як спеціально організований, компетентісно орієнтований освітній процес, результатом якого є позитивна динаміка в розвитку мовно-мовленнєвої компетентності вчителя, що забезпечує ефективне виконання професійних обов'язків.

Визначено чинники, що сприяють більш ефективному розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителів початкових класів: *професійні* (створення освітньо-розвивального середовища; активізації мовно-мовленнєвого потенціалу; оновлення змісту освітніх програм, форм, методів, засобів навчання; інтерактивне навчання; удосконалення педагогічної майстерності викладачів; *e*-забезпечення; координація спільної діяльності суб'єктів освітнього процесу (викладачів, методистів і вчителів початкових класів) на засадах партнерства) та *особистісні* (урахування особливостей навчання дорослої людини; рефлексивне ставлення до себе як до суб'єкта професійної комунікації; прагнення до опанування нормативною українською мовою та засобами мовної виразності (точність, ясність, стилістична вправність), до мовно-мовленнєвого розвитку і саморозвитку.

Доведено, що розвиток професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів у системі післядипломної освіти здійснюється з урахуванням андрагогічного, особистісно-діяльнісного, системного, компетентісного, акмеологічного, технологічного підходів.

Отже, у першому розділі вирішено 1-е і 2-е (частково) завдання.

У другому розділі дисертації **«Теоретико-методичні аспекти розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів у системі післядипломної освіти»** проаналізовано стан розвитку досліджуваного феномену; розроблено і теоретично обґрунтовано модель розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів у системі післядипломної освіти та визначено організаційно-педагогічні умови її реалізації; розроблено науково-методичне забезпечення досліджуваного процесу.

Вивчення навчально-тематичних планів, практичного досвіду засвідчило, що освітній процес, самотійна, індивідуальна робота недостатньою мірою спрямовані на формування ціннісних мовленнєвих потреб, формування власного мовленнєвого ідіостилу, володіння мовленнєвими техніками.

Для діагностики рівнів сформованості професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителів початкових класів було визначено відповідні критерії та їх показники: *особистісний*: (показники: мотивація мовно-мовленнєвого розвитку (П1); здатність до мовно-мовленнєвого саморозвитку та рефлексії (П2)); *когнітивний* (показники: сформованість знань мови, мовлення, лінгвістики (П3), сформованість знань професійної мовленнєвої комунікації (П4); *поведінковий* (показники: рівень сформованості професійних мовно-мовленнєвих умінь (П5); умінь користування засобами невербальної комунікації (П6)). На основі діагностики на констатувальному етапі

експерименту встановлено кількісні та якісні характеристики рівнів розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителів початкових класів: *досконалий, високий, середній, базовий*.

На основі структурно-логічного аналізу і моделювання розроблено й обґрунтовано *модель* розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів у системі післядипломної освіти (рис. 1). Модель складається із трьох взаємопов'язаних блоків (*теоретико-методологічний, змістово-діяльнісний, діагностувально-результативний*).

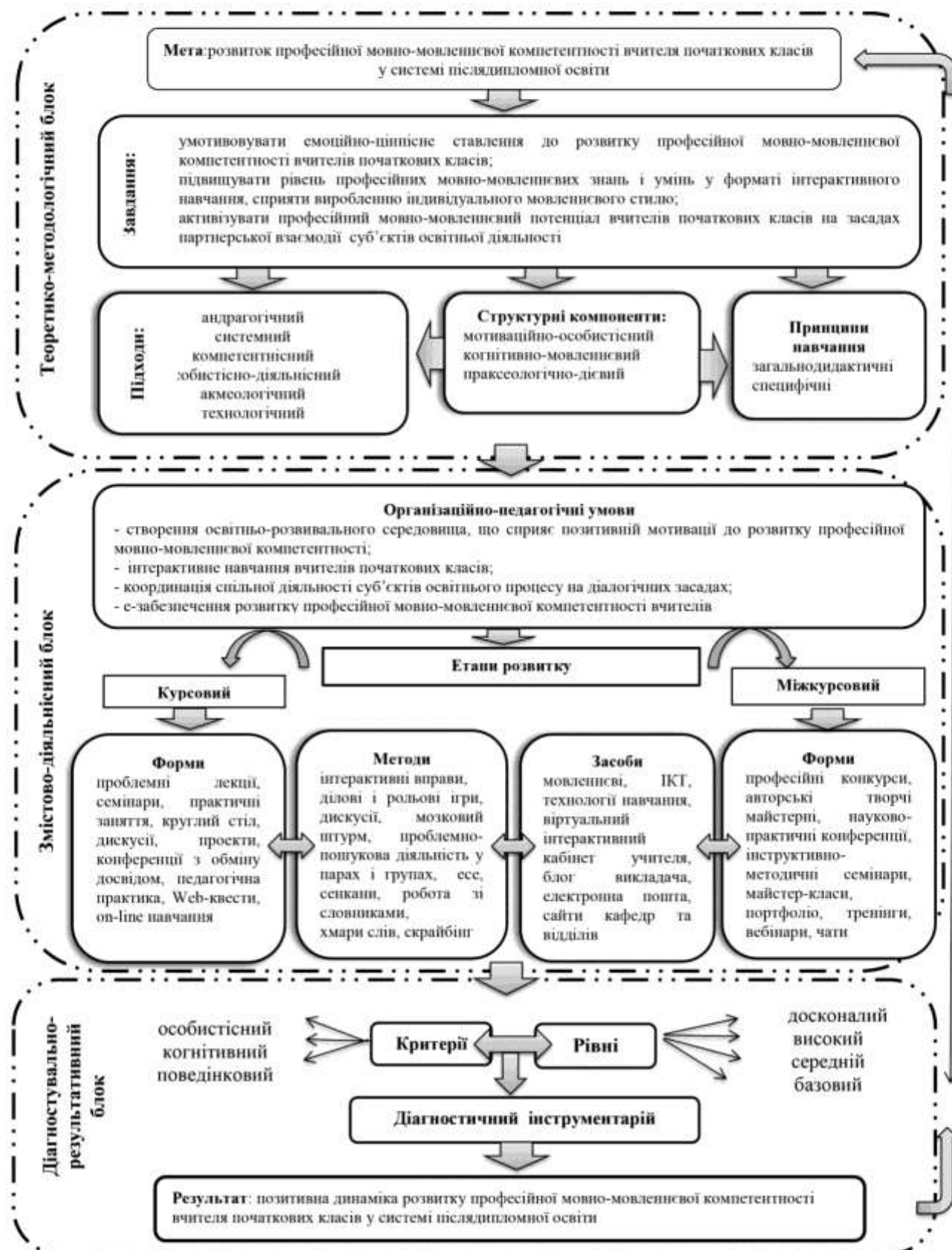
Теоретико-методологічний блок передбачає постановку мети, завдань, визначення наукових підходів (системного, андрагогічного, особистісно-діяльнісного, компетентнісного, акмеологічного, технологічного), принципів (цілісності; усебічності вивчення явищ і процесів у їх взаємозв'язку і взаємозумовленості; персоналізації; особистісного розвитку; комунікативної взаємодії; неперервності; системності; варіативності; міжпредметної інтеграції; технологічності; мобільності; креативності; випереджувального розвитку; раціонального поєднання самостійності і творчої активності), дає уявлення про професійно орієнтовану спрямованість освітнього процесу, компоненти та чинники розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителів.

Змістово-діяльнісний блок розкриває практичну реалізацію моделі: етапи (курсний і міжкурсний), педагогічні умови, форми (лекції, практичні заняття, круглі столи, конференції з обміну досвідом – у курсний період; професійні конкурси, авторські творчі майстерні, науково-практичні конференції, інструктивно-методичні семінари, майстер-класи, тренінги, вебінари – у міжкурсний період); методи (дослідницький, проблемний, інтерактивні (кейс-метод, «мозковий штурм», метод проєктів, дискусія, дебати, ігрові технології, сенкани, «хмари слів», скрайбінг та ін.)), засоби.

У *діагностувально-результативному блоці* представлено діагностувальні методики щодо виявлення рівнів сформованості компонентів професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів за критеріями: *особистісним* (тест-опитувальник, методика К. Замфир у модифікації А. Реана; методика Л.Н. Бережної); *когнітивним* (анкета-тест Т. Симоненко, тест оцінки комунікативних умінь, аналіз середніх за критерієм Ст'юдента), *поведінковим* (тестова карта комунікативної діяльності на основі анкети О. Леонтьєва, оцінка невербальної комунікації за А. Кузнецовою, аналіз середніх за критерієм Ст'юдента).

Аналіз наукових джерел, вивчення практичного досвіду дали підстави визначити *організаційно-педагогічні умови*, які забезпечують позитивну динаміку розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителів початкових класів у системі післядипломної освіти: створення освітньо-розвивального середовища, що сприяє позитивній мотивації до розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності; інтерактивне навчання вчителів початкових класів; координація спільної діяльності суб'єктів освітнього процесу на діалогічних засадах; *e*-забезпечення розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності учителів.

Рис. 1. Модель розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів у системі післядипломної освіти

На основі методів систематизації, узагальнення та структурування розроблено науково-методичне забезпечення розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів у системі післядипломної освіти.

Таким чином, у другому розділі представлено вирішення 2-ого (повністю), 3-ого і 5-ого завдань.

У третьому розділі дисертації «Дослідно-експериментальна перевірка результативності моделі розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів в системі післядипломної освіти та організаційно-педагогічних умов її реалізації» розкрито особливості організації та проведення формувального експерименту; експериментально перевірено ефективність моделі розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів у системі післядипломної освіти та організаційно-педагогічних умов її реалізації; проаналізовано та узагальнено результати педагогічного експерименту.

У педагогічному експерименті, який проводили у 2009 – 2017 рр., було залучено 536 учителів початкових класів: 263 – у контрольній групі (КГ), 273 – в експериментальній групі (ЕГ), 11 викладачів, 7 методистів. Навчання в ЕГ на відміну від КГ тривало з урахуванням визначених організаційно-педагогічних умов, розробленого методичного забезпечення.

Створення освітньо-розвивального середовища, що активізувало мотиваційно-особистісний компонент професійної мовно-мовленнєвої компетентності (*перша педагогічна умова*), досягалось через систематичне оновлення наукових, навчально-методичних матеріалів щодо організації курсів підвищення кваліфікації на сайтах кафедр, методичних служб, у кабінетах, комп'ютерних класах, у бібліотеці, через проведення семінарів, інструктажів.

Під час *курсowego etapu* для розвитку когнітивно-мовленнєвого і праксеологічно-дієвого компонентів професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителів у процесі викладання професійно-орієнтованого, та фахового модулів («Теорія та методика предмету», «Педагогічна інноватика», «Психологія», «Інформаційні та телекомунікаційні технології навчання») активізували інтерактивне навчання (*друга педагогічна умова*). Відпрацювання мовно-мовленнєвих умінь відбувалося під час виконання тестових, проблемних завдань, інтерактивних вправ, пошукової роботи зі словниками, написання есе, тренінгів професійного розвитку, педагогічної практики.

Заняття з міждисциплінарного варіативного курсу «Професійна мовно-мовленнєва компетентність вчителя» спрямовували на розвиток професійних мовно-мовленнєвих умінь і навичок, рефлексивної діяльності слухачів: аналізували відеофрагменти уроків, реальні ситуації з педагогічної практики, застосували навчальні технології комунікативного спрямування; проводили комунікативні тренінги, основу яких складали рольові ігри; проблемно-пошукову діяльність у групах спрямовували на формування досвіду ефективної професійної комунікації, вироблення індивідуального мовленнєвого стилю.

Координація спільної діяльності суб'єктів освітнього процесу (викладачів, методистів, учителів початкових класів) на діалогічних засадах

(*третья педагогічна умова*) досягалася через різноаспектну і різноформатну науково-методичну діяльність учасників експерименту (конференції, семінари, творчі групи, авторські творчі майстерні, фахові конкурси, майстер-класи, вебінари, чати та ін.), що сприяло опануванню основ мистецтва спілкування.

Для навчання і самонавчання учасників експерименту було підготовлено *e-забезпечення (четверта педагогічна умова)*: електронні дидактичні засоби у форматі Web-квесту; комплект мультимедійних презентацій; віртуальний інтерактивний кабінет учителя; блог-викладача. Експертне оцінювання допомагало здійснити корекцію забезпечення.

Результати виконаних діагностичних методик, портфолію, проєктів свідчать про позитивну динаміку розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителів початкових класів ЕГ порівняно з КГ (табл. 1) за всіма показниками, що підтверджено статистично.

Таблиця 1

Динаміка рівнів розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителів початкових класів в ЕГ і КГ, у %

Показник (П)	Рівні	Динаміка, ЕГ, %	Динаміка, КГ, %
Критерій особистісний			
Мотивація мовно-мовленнєвого розвитку (П1)	базовий	-10,6	-2,3
	середній	-32,2	-23,5
	високий	30,4	22,5
	досконалий	12,5	3,5
Здатність до саморозвитку і рефлексії (П2)	базовий	-11,7	-5,0
	середній	-19,4	-19,0
	високий	16,2	15,5
	досконалий	15,0	8,40
Критерій когнітивний			
Мовні, лінгвістичні, мовленнєві знання (П3)	базовий	-7,3	-1,5
	середній	-3,3	-8,7
	високий	4,4	8,0
	досконалий	6,2	2,3
Знання професійної комунікації (П4)	базовий	-13,5	-8,4
	середній	-8,0	-5,0
	високий	-4,7	-2,7
	досконалий	26,4	16,0
Критерій поведінковий			
Професійні мовно-мовленнєві уміння (П5)	базовий	-16,9	-11,0
	середній	-5,9	0,70
	високий	12,5	4,5
	досконалий	10,2	5,7
Невербальна комунікація (П6)	базовий	-14,7	-6,5
	середній	-5,9	1,50
	високий	3,3	-3,1
	досконалий	17,2	8,0

Наявна позитивна динаміка за показником «Мотивація мовно-мовленнєвого розвитку»: на *досконалому* рівні: в ЕГ зросла на 12,5%, а в КГ – на 3,5%. Зростання зафіксовано на *високому* рівні: на 30,4% (в ЕГ) і на 22,5% (у КГ). За показником «Здатність до саморозвитку і рефлексії» наявна також динаміка: на *досконалому* рівні зростання відбулось на 15% в ЕГ і на 8,4% у КГ; на *високому* рівні – на 16,2% в ЕГ і на 15,5% у КГ. За показником «Мовні, лінгвістичні, мовленнєві знання» на *досконалому* рівні в ЕГ зросла на 6,2%, у КГ – на 2,3%; на *високому* рівні – на 4,4% (в ЕГ), на 8,0% (у КГ). За показником «Знання професійної комунікації» виявлено позитивну динаміку рівнів: на *досконалому* – на 26,4% в ЕГ і на 16,0% у КГ, на *високому* – на 4,7% в ЕГ і на 2,7% у КГ. За показником «Професійні мовно-мовленнєві уміння» теж є позитивні зміни: на *досконалому* рівні в ЕГ – на 10,2%, а у КГ – на 5,7%; на *високому* рівні в ЕГ – на 12,5% і у КГ – на 4,5%. Показник «Невербальна комунікація» також має позитивну динаміку: на *досконалому* рівні на 17,2% (в ЕГ) і на 8,0% (у КГ); на *високому* рівні в ЕГ – на 17,2% і у КГ – на 8,0%. Відсоток учителів з *базовим* рівнем зменшився за всіма показниками в ЕГ і КГ. Слухачі характеризувалися високим рівнем мотивів і потреб, ціннісних пріоритетів у здійсненні професійної комунікації, володіли культурою слухання, технікою мовлення, професійними мовно-мовленнєвими уміннями, виявляли здатність діяти в різних проблемних ситуаціях, що є дієвим чинником успішної міжособистісної взаємодії.

Таким чином, у третьому розділі представлено розв'язання 5-го завдання.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено теоретичне узагальнення і практичне розв'язання проблеми розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителів початкових класів у системі післядипломної освіти. Отримані результати теоретичного та експериментального дослідження дають підстави зробити такі **висновки**.

1. Схарактеризовано поняттєвий апарат дослідження. Післядипломну освіту вчителя початкових класів окреслено як пріоритетний складник освіти дорослих, безперервне спеціалізоване професійне вдосконалення і самовдосконалення особистості фахівця через удосконалення набутих і формування нових професійних компетентностей, що відбувається, зокрема, в межах підвищення кваліфікації.

Професійну мовно-мовленнєву компетентність визначено як вагомий складник професійної компетентності учителя початкових класів і уточнено як інтегральну соціально значущу особистісно якісну характеристику, що поєднує ціннісні установки, прагнення до мовно-мовленнєвого розвитку і саморозвитку, набуті функціональні мовні, мовленнєві, лінгвістичні знання, професійні мовно-мовленнєві уміння, уміння вербальної та невербальної комунікації, навички, здібності, які забезпечують діалогову взаємодію із суб'єктами освітнього процесу й ефективне вирішення професійних завдань з формування мовної особистості молодших школярів. Її змістове наповнення охоплює сукупність взаємопов'язаних та взаємозумовлених складників: мовної,

лінгвістичної, мовленнєвої, риторичної компетентностей, а структуру складають мотиваційно-особистісний, когнітивно-мовленнєвий, праксеологічно-дієвий компоненти з відповідним змістовим наповненням.

2. Виявлено стан розробленості проблеми дослідження в педагогічній теорії і практиці. Розвиток професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів у системі післядипломної освіти представлено як спеціально організований, компетентнісно орієнтований освітній процес, що відбувається з урахуванням низки основних підходів, професійних та особистісних чинників, взаємопов'язаних дій викладачів, методистів, учителів, а його результатом є позитивна динаміка в розвитку мовно-мовленнєвої компетентності вчителя, новий якісний стан, що забезпечує ефективне вирішення учителем початкової школи професійних завдань з формування мовної особистості молодших школярів.

Доведено, що розвиток професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителів початкових класів у системі післядипломної освіти здійснюється з урахуванням положень низки підходів. На рівні методології основним є особистісно-діяльнісний та андрагогічний підходи; на рівні теоретичного обґрунтування механізму розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителів початкових класів – системний, акмеологічний; на рівні практичної реалізації – компетентнісний, технологічний.

З урахуванням сутності компонентів мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів визначено критерії (*особистісний, когнітивний, поведінковий*), показники та рівні (*базовий, середній, високий, досконалий*) розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителів початкових класів. виявлено переважно базовий та середній рівні сформованості професійної мовно-мовленнєвої компетентності. Виявлений на основі тестових завдань, діагностичних методик переважно базовий та середній рівні професійної мовно-мовленнєвої компетентності засвідчив необхідність оновлення змісту, форм і методів курсової і міжкурсової підготовки.

3. Розроблено і теоретично обґрунтовано модель розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів. Модель містить три взаємопов'язані структурні блоки (*теоретико-методологічний, змістово-діяльнісний, діагностувально-результативний*), враховує положення андрагогічного, особистісно-діялісного, системного, компетентнісного, акмеологічного, технологічного підходів, загальнодидактичні і специфічні принципи; реалізується поетапно (курсний, міжкурсний), а результатом її впровадження є позитивна динаміка рівнів сформованості професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителів початкових класів. Для забезпечення ефективності впровадження моделі визначено такі організаційно-педагогічні умови: створення освітньо-розвивального середовища, що сприяє позитивній мотивації до розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності; інтерактивне навчання вчителів початкових класів; координація спільної діяльності суб'єктів освітнього процесу на діалогічних засадах, е-забезпечення розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності.

4. З метою розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів підготовлено і впроваджено науково-методичне забезпечення, зокрема програми нормативного «Педагогічна інноватика» та варіативного курсів «Професійна мовно-мовленнєва компетентність вчителя»; «Професійний словник-довідник учителя початкових класів»; комплекс мультимедійних презентацій; дидактичні матеріали для самостійної роботи; електронні дидактичні засоби у форматі Web-квесту; віртуальний інтерактивний кабінет вчителя початкових класів; блог викладача.

5. Експериментально перевірено результативність моделі розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів у системі післядипломної освіти в курсовий та міжкурсовий періоди та організаційно-педагогічних умов її реалізації. На основі критерія Ст'юдента доведено, що в експериментальних групах виявлено суттєву позитивну динаміку розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності у системі післядипломної освіти за всіма показниками.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів означеної проблеми та засвідчує необхідність її подальшої розробки за такими перспективними напрямками: компаративний аналіз розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителів початкових класів у системі післядипломної освіти; впровадження інноваційних технологій розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителів початкових класів в умовах неформальної освіти; підготовка викладачів-андрагогів до розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителів початкових класів в системі післядипломної педагогічної освіти.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ З ТЕМИ ДИСЕРТАЦІЇ

Розділ у колективній монографії

1. Кожем'якіна І. Поняття компетентності й компетентнісного підходу в освіті. *Розвиток особистісно-професійної компетентності педагогічних працівників в умовах післядипломної освіти*: колективна монографія / за заг.ред. Зосименко О.В., Єфремової Г.Л. Суми: ФОП Цьома С.П., 2018 С. 12-25.

Статті у виданнях, внесених до світових наукометричних баз

2. Кожем'якіна І.В. Розвиток професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів у системі післядипломної освіти: методологічні підходи. *Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки»*. Черкаси, 2018. Вип. № 3. С. 87-95. (Index Copernicus)

Статті у наукових фахових виданнях України

3. Кожем'якіна І. Умови розвитку мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів у післядипломній освіті. *Гуманізація навчально-виховного процесу: збірник наукових праць*. Слов'янськ: СДПУ, 2011. Вип. LVIII. Ч.1 С. 37-48.

4. Кожем'якіна І. Аналіз стану розвитку мовно-мовленнєвої компетентності в закладах післядипломної освіти. *Імідж сучасного педагога. Науково-практичний освітньо-популярний часопис*. Полтава: ТОВ «АСМІ», 2011. №4 (113). С. 37-40.

5. Кожем'якіна І.В. Передумови розвитку мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів у системі післядипломної освіти. *Вісник Черкаського університету. Педагогічні науки*. Черкаси, 2011. Вип. 196. Ч. 2. С. 58- 62.

6. Кожем'якіна І.В. Технології розвитку професійної мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів у післядипломній освіті. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2012. № 4 (22). С. 314- 320.

7. Кожем'якіна І.В. Діагностика розвитку мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів. *Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: збірник наукових праць*. К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. Вип. 20 (30). Спец. вип. Актуалітети філологічної освіти та науки. С. 106-110.

8. Кожем'якіна І.В. Експериментальна модель технології розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів у післядипломній освіті. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр.* Запоріжжя: КПУ, 2014. Вип. 39 (92). С. 240-245.

9. Кожем'якіна І. Науково-методичний супровід розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів у післядипломній освіті. *Нова педагогічна думка. Науково-методичний журнал*. Рівне: РОІППО, 2016. №2 (86) С. 140-143.

*Матеріали апробаційного характеру та наукові праці,
які додатково відображають наукові результати дисертації*

10. Кожем'якіна І.В. Актуальні проблеми післядипломної педагогічної освіти в Україні. *Materialy XI Miedzynarodowej naukowii-praktycznej konferencji «Aktualne problemy nowoczesnych nauk-2015» (07-15 czerwca 2015 roku) Volum 8. Pedagogiczne nauki.*: Przemysl. Nauka i studia. Str. 84-88.

11. Кожем'якіна І.В. Научно-методическое сопровождение развития профессиональной речевой компетентности учителей начальных классов в последипломном образовании. *Трансформация содержания и технологий дополнительного образования в условиях реализации компетентностного подхода [Электронный ресурс]*: материалы междунаро. науч.-практ. конф., Минск, 29 ноября – 9 декабря 2016 г./ ГУО «Акад. последиплом. образования»; Минск: АПО, 2016. С. 344-348.

12. Кожем'якіна І.В. Технології розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів в умовах післядипломної освіти. *Восьмі міжнародні Захаренківські педагогічні читання «Формування особистості, Людини в закладах освіти»*: Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (Черкаси, 2 лютого 2011 року). Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2011. С. 31-33.

13. Кожем'якіна І.В. Мовно-мовленнєва компетентність вчителя початкових класів: теоретичний аспект. *Освіта в продовж життя: вимога часу: Зб. матеріалів 4-х Всеукраїнських педагогічних читань пам'яті видатного вченого-педагога О.С.Дубинчук*. К.: Едельвейс, 2012. С. 112-115.

14. Кожем'якіна І.В. Розвиток професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів як проблема післядипломної освіти. *Післядипломна педагогічна освіта як технологія розвитку фахової компетентності*: матеріали Всеукраїнської електронної науково-практичної конференції в м. Донецьку, 03-30 - жовтня 2013 року. Донецьк: Витоки, 2013. Т. 2. С. 86-89.

15. Кожем'якіна І.В. Технологізація розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів у післядипломній освіті. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний та національний виміри змін*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 26-27 березня 2015 року). Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2015. Т. 2. С. 225-229.

16. Кожем'якіна І.В. Особливості розвитку мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів у післядипломній освіті. *Дошкільна і початкова освіта: сьогодення і перспективи розвитку*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (Київ, 17-18 травня 2017 р.). URL: <http://conf.kubg.edu.ua/index.php/courses/preschool/paper/view/137>

17. Кожем'якіна І.В. Мовно-мовленнєва компетентність вчителя початкових класів як основа професійної комунікації. *Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка: збірник наукових статей у 2 частинах* / За заг. ред. О.В.Зосименко. Суми: ФОП Цьома С.П., 2017. Ч.1. С. 265-269.

18. Кожем'якіна І.В. Компетентнісний розвиток вчителя початкових класів в контексті реалізації освітніх змін. *Особистісно-професійна компетентність педагога: теорія і практика*: матеріали II Всеукраїнської науково-методичної практичної конференції (Суми, 28 лютого 2018р.) / За заг. ред. к.пед. наук, доцента Серих Л.В. Суми: НІКО, 2018. С. 127-129.

19. Педагогічна інноватика. Програма курсу підвищення кваліфікації для вчителів початкових класів за очно-дистанційною формою навчання / Уклад. І.Кожем'якіна. Суми, 2010. 35 с.

20. Педагогічна інноватика. Програма курсу підвищення кваліфікації для вчителів початкових класів за очною формою навчання / Уклад. І.Кожем'якіна. Суми, 2010. 39 с.

21. Кожем'якіна І.В. Професійна мовно-мовленнєва компетентність вчителя» Навчальна програма міждисциплінарного спецкурсу. Суми, Ніко, 2012. 30 с.

22. Кожем'якіна І.В. Дидактичні матеріали до самостійної роботи з курсу «Педагогічна інноватика» для слухачів курсів підвищення кваліфікації, вчителів початкових класів. Суми: СОІППО, 2013. 20 с.

23. Професійний словник-довідник вчителя початкових класів / укладач І.В. Кожем'якіна. Суми: РВВ СОІППО, 2016. 72 с.

АНОТАЦІЇ

Кожем'якіна І.В. Розвиток професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів у системі післядипломної освіти. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук (доктора філософії) за спеціальністю 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». – Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих Національної академії педагогічних наук України, Київ; Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, Суми, 2019.

У дисертації розроблено, обґрунтовано й та експериментально перевірено модель розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителів початкових класів у процесі підвищення кваліфікації в системі післядипломної освіти, яка охоплює теоретико-методологічний (мета, завдання, підходи, принципи, компоненти), змістово-діяльнісний (зміст, етапи, форми, методи, засоби), діагностувально-результативний (критерії, рівні, показники,) взаємопов'язані блоки, а результатом її реалізації є позитивна динаміка розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителів початкових класів. Визначено організаційно-педагогічні умови розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителів початкових класів у процесі підвищення кваліфікації в системі післядипломної освіти: створення освітньо-розвивального середовища, що сприяє позитивній мотивації до розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності; інтерактивне навчання вчителів початкових класів; координація спільної діяльності суб'єктів освітнього процесу на діалогічних засадах; е-забезпечення розвитку професійної мовно-мовленнєвої компетентності учителів.

Ключові слова: професійна мовно-мовленнєва компетентність, учитель початкових класів, система післядипломної освіти, курсовий та міжкурсовий етапи підвищення кваліфікації, розвиток професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкових класів, модель, організаційно-педагогічні умови.

Кожемякина И.В. Развитие профессиональной речевой компетентности учителя начальных классов в системе последипломного образования. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 «Теория и методика профессионального образования». – Институт педагогического образования и образования взрослых Национальной академии педагогических наук Украины, Киев; Сумской государственной педагогический университет имени А. С. Макаренка, Сумы, 2019.

В диссертации разработана, обоснована и экспериментально проверена модель развития профессиональной речевой компетентности учителей начальных классов в системе последипломного образования, которая охватывает теоретико-методологический (цель, задания, подходы, принципы, компоненты), содержательно-деятельностный (содержание, этапы, формы, методы, способы), диагностико-результативный (критерии, уровни, показатели) взаимосвязанные блоки, а результатом ее реализации является позитивная динамика развития профессиональной речевой компетентности учителей начальных классов. Обоснованы организационно-педагогические условия развития профессиональной

речевой компетентности учителей начальных классов в процессе повышения квалификации в системе последиplomного образования: создание образовательно-развивающей среды, которая способствует положительной мотивации к развитию профессиональной речевой компетентности учителей; интерактивное обучение; координация совместной деятельности субъектов образовательного процесса на диалогической основе; е-обеспечение.

Ключевые слова: профессиональная речевая компетентность, учитель начальных классов, последиplomное образование, курсовой и межкурсовой этапы повышения квалификации, педагогические условия, модель.

Kozhemiakina I. V. Development of professional language and speech competence of primary school teachers in the system of postgraduate education. – Qualification scientific work published in manuscript form.

The thesis on competition of a scientific degree of the candidate of pedagogical sciences (PhD) on a specialty 13.00.04 "Theory and methods of professional education". – Institute of pedagogical education and adult education of the National Academy of pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv; Sumy A. S. Makarenko state pedagogical university, Sumy, 2019.

The thesis is devoted to the theoretical generalization and practical solution of the problem of development of professional language and speech competence of primary school teachers in the system of postgraduate education.

The conceptual apparatus of the research is characterized; the analysis of the state of the problem development of professional language and speech competence of primary school teachers in pedagogical theory and practice is carried out.

Analysis and synthesis of the scientific heritage of the domestic and foreign scholars have helped to clarify the essence of professional language and speech competence of primary school teachers as an integral socially significant personal features of the teacher that brings together values, commitment to language and speech development and self-development, acquired functional language, speech, linguistic knowledge, professional language and communicative skills, verbal and non-verbal communication skills, skills and abilities, which provide dialogue interaction with the subjects of the educational process and the effective solution of professional problems in the formation of the language personality of primary school children. Its content includes a set of interrelated and interdependent components: language, linguistic, speech, rhetorical competences, and the structure consists of motivational-personal, cognitive, praxeological-effective components with the corresponding semantic content.

It is proved that the development of professional language and speech competence of primary school teachers in the system of postgraduate education is carried out taking into account the andragogical, personal activity, system, competence, acmeological, technological approaches.

For the diagnostics of formation levels of professional language and speech competence of primary school teachers the corresponding criteria and their indicators are defined: *personal*: (indicators: motivation of language and speech development (I1); ability to language and speech self-development and reflection (I2)); *cognitive*

(indicators: formation of knowledge of language, speech, linguistics (I3), formation of knowledge of professional speech communication (I4)); *behavioral* (indicators: level of formation of professional language and speech skills (I5); skills to use means of nonverbal communication (I6)). On the basis of empirical methods, quantitative and qualitative characteristics of the levels of professional language and speech competence of primary school teachers are established: *perfect, high, medium, basic*; mainly basic and medium levels have been revealed.

The model of development of professional language and speech competence of primary school teachers is developed and theoretically substantiated. The model contains three interrelated structural blocks (*theoretical-methodological, content-activity, diagnostic-effective*), takes into account the provisions of andragogical, personal-activity, system, competence, acmeological, technological approaches, general didactic and specific principles; is implemented in stages (course, inter-course), and the result of its implementation is a positive dynamics of levels of formation of professional language and speech competence of primary school teachers.

The organizational and pedagogical conditions for the development of professional language and speech competence of primary school teachers in the process of training in the system of post-graduate education are defined: the creation of an educational and developmental environment that contributes to the positive motivation for the development of professional language and speech competence; interactive training of primary school teachers; coordination of joint activities of the subjects of the educational process on a dialogue basis; e-ensuring the development of professional language and speech competence of teachers.

Conducting research-experimental work and application of methods of mathematical statistics have confirmed the validity of the developed model of development of professional language and speech competence of primary school teachers and organizational-pedagogical conditions of its realization in the system of postgraduate education. In particular, the positive dynamics of growth of averages for all indicators in the experimental group is statistically higher in the control group.

Keywords: professional language and speech competence, primary school teacher, system of postgraduate education, course and inter-course stages of professional training, development of professional language and speech competence of primary school teachers, model, organizational and pedagogical conditions.